

گیاهان دارویی خوزستان

حمید هویزه^۱، مهری دیناروند^۲ و حسین صالحی^۳

چکیده

استفاده از گیاهان دارویی برای درمان بیماریها از قدیمترین ایام معمول بوده و بشر به اثرات مفید آنها پی برده و برای درمان خود مورد استفاده قرار می‌داده است. چون شناخت و تفکیک گیاهان دارویی و غیر دارویی از یکدیگر به سادگی میسر نبوده و انجام آن به زمان زیادی جهت مطالعه در این زمینه نیاز دارد، بنابراین شناسایی گیاهان دارویی و تفکیک آنها از سایر گیاهان می‌تواند کمک مؤثری به علاقه‌مندان استفاده از آنها و گیاه درمانی باشد.

در انجام این بررسی با استفاده از منابع معتبر گیاه‌شناسی موجود و استناد به مدارک مدون و تجربیات مردمی از طریق تکمیل فرم پرسشنامه‌ای توسط عطاریها و خبرگان محلی شهرستانهای مختلف استان و همچنین پیمایشهای میدانی در فصول چهارگانه در چهار منطقه ریشی بزرگ خوزستان کلیه گیاهان موجود مورد بررسی و نقاط پراکنش آنها، اطلاعات رویشگاهی، موارد مصرف و ... یادداشت برداری شد و مورد تحقیق قرار گرفت.

از تعداد بیش از ۹۵۰ گونه گیاهی فهرست شده در خوزستان حدود ۲۲۵ گونه گیاهی در کتابهای موجود و عطاریهای استان تحت عنوان گیاهان دارویی معرفی شده‌اند. خانواده‌های گیاهی نعناعیان (*Labiatae*)، مینا (*Compositae*)، پروانه‌آسا

۱- عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام خوزستان

۲- کارشناس پژوهشی مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام خوزستان

۳- عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام اصفهان

(*Papilionaceae*)، و چتریان (*Umbelliferae*) دارای بیشترین تعداد گیاه دارویی در خوزستان می‌باشند.

از مجموعه گیاهان جمع‌آوری شده گروه گیاهان اسانس‌دار و معطر در خوزستان قابل توجه و تعدادی قابل توصیه جهت توسعه کشت صنعتی، می‌باشند. گیاهان دارویی که نیاز به تعیین شیوه‌های مناسب بهره‌برداری دارند و نیز گونه‌هایی که به حفاظت و نگهداری آنها به منظور جلوگیری از انقراض آنها نیاز است معرفی گردیدند.

کلمات کلیدی

معرفی، گیاهان دارویی و خوزستان

مقدمه

بهره‌برداری کنترل نشده مردم از گیاهان دارویی به صورت مستقیم از طبیعت یکی از عوامل اصلی تخریب و انهدام پوشش گیاهی و انقراض بسیاری از گونه‌های با ارزش دارویی محسوب می‌شود.

از طرفی شناسایی، اهلی کردن و تعیین مواد مؤثر گیاهان دارویی در راستای ایجاد زمینه برای تولید داروهای گیاهی و یا جایگزین کردن مواد اولیه با منشاء گیاهی در سیستم تولید دارویی کشور می‌تواند نقشی اساسی و اصلاحی از نقطه نظر اقتصادی و زیست‌محیطی داشته باشد.

استان خوزستان با وسعتی معادل $\frac{7}{4}$ میلیون هکتار به دلیل دارا بودن شرایط خاص جغرافیایی و تنوع آب و هوایی و قرار گرفتن در دو ناحیه خلیجی - عمانی و ایرانی - تورانی از پوشش گیاهی جالب توجهی با بیش از ۹۵۰ گونه برخوردار است که تعدادی

از آنها از زمانهای بسیار دور جهت مصارف دارویی و صنعتی مورد استفاده قرار می‌گرفته و در حال حاضر نیز هم‌چنان مورد مصرف هستند.

تنوع کم نظیر گیاهان به ویژه گونه‌های دارویی در نقاط مختلف استان مرهون تنوع اقلیمی آن می‌باشد. خوزستان از نظر آب و هوایی دارای چهار منطقه رویشی استپ گرم، نیمه استپی گرم، جنگلهای خشک و کوهسری است که هر کدام از مناطق مذکور دارای گونه‌های دارویی خاص خود می‌باشند.

موسویون (۱۳۶۱) در یک بررسی گیاه‌شناختی بیش از ۶۰ گونه گیاهی زارعی کشت شده و غیر زارعی را به عنوان گیاهان دارویی خوزستان معرفی نمود.

هدف از پژوهش حاضر در مرحله اول جمع‌آوری، شناسایی و معرفی گونه‌های دارویی بومی و بالقوه خوزستان جهت توسعه صنعتی کشت و پرورش و گسترش صنعت روستایی به منظور ایجاد دورنمای صادراتی از سنت پیشین موجود در سرزمین ایران می‌باشد.

استفاده‌های دارویی و تشکیل مجموعه گیاهان مذکور (Medicinal Herbarium) و احیاناً تعدادی از آنها به صورت احداث باغ گیاهان دارویی منطقه‌ای با اهداف آموزشی- ترویجی و ایجاد کانونی برای گردآوری و انتشار اطلاعات جهت رسیدن به استانداردهای بین‌المللی در عرصه گیاهان دارویی از اهداف بعدی پژوهش می‌باشد.

مواد و روشها

روش اجرای این بررسی در سه مرحله پیش‌بینی شده بود:

- الف) جمع‌آوری کلیه منابع اطلاعات مکتوب و منتشر در زمینه گیاهان دارویی،
- ب) جمع‌آوری اطلاعات محلی از طریق تکمیل فرم پرسشنامه‌ای توسط عطاریها و حکمای محلی

ج) استخراج و تهیه فهرست گیاهی دارویی بومی، مراجعه به هرباریوم گیاهی خوزستان، ادامه مطالعات صحرایی- میدانی و تکمیل فرم رویشگاهی برای هر گونه.

بنابراین انجام این پژوهش ابتدا با استفاده از منابع معتبر گیاهشناسی موجود و همچنین هرباریوم مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام خوزستان کلیه گیاهان منطقه مورد مطالعه قرار گرفت. دارویی بودن گیاهان به استناد مدارک مدون و تجربیات مردمی از طریق تکمیل فرم پرسشنامه‌ای توسط عطاریها و خبرگان محلی در شهرستان‌های استان، نوع استفاده، اندام مورد مصرف، زمان بهره‌برداری و سایر اطلاعات موجود گیاهان بررسی گردید. در مرحله بعد پس از تهیه فهرست گیاهان فوق‌الذکر و استفاده از اطلاعات هرباریومی، نقاط پراکنش آنها مشخص و در فصول چهارگانه با اعزام اکیپهایی به نواحی مختلف رویشی استان سایر اطلاعات رویشگاهی مانند وضعیت خاک، گیاهان همراه و ... یادداشت برداری گردید و سپس براساس مناطق رویشی فوق‌الذکر طبقه‌بندی گردیدند.

فنولوژی تعدادی از گیاهان مورد مطالعه که می‌تواند در برنامه‌ریزی اصولی و همچنین توسعه و حفاظت گونه‌ها به کار آید و احیاناً در تهیه تقویم برداشت مورد استفاده قرار گیرد، از طریق یادداشت برداریهای مکرر در طی دوره اجرای طرح (دو سال) در عرصه طبیعت و در بعضی موارد از طریق کشت در ایستگاههای تحقیقاتی مرکز انجام گردیده است.

نتایج و بحث

به دلیل گستردگی استان از نظر جغرافیایی (از کناره‌های خلیج فارس تا ارتفاعات برف‌گیر کوه سفید) و به تبع آن تنوع اقلیم حیاتی، موجب بوجود آمدن پوشش گیاهی نسبتاً خوب و متنوعی گردیده است. براساس مدارک و اسناد مکتوب علمی تاکنون بیش از ۹۵۰ گونه گیاهی برای خوزستان فهرست برداری شده است. از این تعداد حدود ۶۰۰ گونه گیاهی جمع‌آوری، شناسایی و در هرباریوم مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام خوزستان نگهداری می‌شوند. حاصل جمع‌بندی اطلاعات عطاریها و خبرگان محلی و تطبیق آنها با منابع مکتوب علمی (امین، ۱۳۷۰، آئینه‌چی، ۱۳۵۸، رجحان، ۱۳۶۰، زرگری، ۷۰-۱۳۶۸ و میرحیدر، ۱۳۷۳) بیش از ۲۲۵ گونه گیاهی دارویی را در استان نشان داد. با استفاده از فرم اطلاعات رویشگاهی تاکنون کلیه گونه‌ها از نقاط مختلف خوزستان جمع‌آوری، شناسایی و در ۱۴۳ جنس و ۵۶ خانواده طبقه‌بندی و مشخصات رویشگاهی آنها تعیین و بر اساس مناطق بزرگ رویشی استان تقسیم‌بندی شدند. خانواده‌های گیاهی نعناعیان (*Labiatae*)، مینا (*Compositae*) پروانه‌آسا (*Papilionaceae*) و چتریان (*Umbelliferae*) دارای بیشترین تعداد گونه گیاه دارویی در استان می‌باشند. در جدولهای شماره ۱ تا ۴ تعدادی از گونه‌هایی دارویی عمده استان در هر واحد رویشی همراه با موارد مصرف، ترکیبهای مؤثر، فرم بیولوژیکی و... نشان داده شده است. مراحل حیاتی (*Phenology*) تعدادی از گیاهان عمده و با اهمیت در عرصه طبیعی و تعدادی از آنها در پایگاههای تحقیقاتی مختلف و حافظت شده در استان و در بعضی موارد تعدادی نیز با کشت و بررسی در نهالستانها و ایستگاههای تولید بذر و مرکز یادداشت‌برداری و الگویی جهت تقویم کشت و برداشت آنها مشخص گردید (جدول شماره ۵).

جدول شماره ۱- تعدادی از گیاهان دارویی عمده منطقه رویشی استپ گرم خوزستان

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	فرم رویشی
۱	<i>Alhagi mannifera</i> Desf.	Popilionaceae	خارشر	چندساله
۲	<i>Artemisia scoparia</i> Waldst kit et.	Compositae	درمنه - سلمان	چندساله
۳	<i>Bacopa monnieri</i> (L.) Pennell	Scrophulariaceae	نازباتاقتی	چندساله
۴	<i>Citrullus colocynthis</i> (L.) Schrad	Cucurbitaceae	هندوانه ابو جهل	یکساله
۵	<i>Calotropis procera</i> (Willd.) R. Br	Asclepiadaceae	استبرق	درختچه
۶	<i>Cordia myxa</i> L.	Boraginaceae	سه پستان	درخت
۷	<i>Cyperus rotundus</i> L.	Cyperaceae	اویارسلام	چندساله
۸	<i>Fumaria parviflora</i> Lam.	Fumariaceae	شاه تره	یکساله
۹	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Papilionaceae	شیرین بیان	چند ساله
۱۰	<i>Matricaria aurea</i> (Loefl.) Schultz	Compositae	بابونه	یکساله
۱۱	<i>Phoenix dactylifera</i> L.	Palmae	خرما	درخت
۱۲	<i>Phragmites australis</i> (Cab.) Trin ex	Gramineae	نی	چندساله
۱۳	<i>Plantago ovata</i> Forssk.	Plantaginaceae	بهنگنختم مرغ	یکساله
۱۴	<i>Plantago psyllium</i> L.	Plantaginaceae	اسفرزه	یکساله
۱۵	<i>Ricinus communis</i> L.	Euphorbiaceae	کرچک	درختچه
۱۶	<i>Seidlitzia rosmarinus</i> (Ehrh.) Bge	Chenopodiaceae	اشنان	بوته ای
۱۷	<i>Sonchus oleraceus</i> L.	Compositae	شیرتیغک	یکساله
۱۸	<i>Tribulus terrestris</i> L.	Zygophyllaceae	خارخسک	یکساله
۱۹	<i>Xanthium strumarium</i> L.	Compositae	زردان	یکساله
۲۰	<i>Ziziphus nummularia</i> (Burm.f) Wight & Arn	Rhamnaceae	رملیک	درختچه

جدول شماره ۲- تعدادی از گیاهان دارویی عمده منطقه رویشی نیمه استپی گرم خوزستان

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	فرم رویشی
۱	<i>Achillea wilhelmsii</i> C. Koch	Compositae	بومادران	چندساله
۲	<i>Ammi visnaga</i> (L.) Lam.	Umbelliferae	خلخال دندان	یکساله
۳	<i>Anchusa strigosa</i> Labill.	Boraginaceae	گاوزبان	چندساله
۴	<i>Artemisia sieberi</i> Besser.	Compositae	درمنه	چندساله
۵	<i>Astragalus hamosus</i> L.	Papilionaceae	ناخنک- گون	
۶	<i>Cymbopogon olivieri</i> Boiss Bor	Gramineae	پوتار	چندساله
۷	<i>Echinops dichorus</i> Boiss & Hausskn.	Compositae	شکر تیغال	چندساله
۸	<i>Echium khuzistanicum</i> Mozaffarian.	Boraginaceae	گاوزبان خوزستانی	یکساله
۹	<i>Hypericum perforatum</i> L.	Hypericaceae	هوفاریقون	یکساله
۱۰	<i>Lycopus europaeus</i> L.	Umbelliferae	پای گرگ	چندساله
۱۱	<i>Malabaila secacul</i> (Miller) Boiss	Compositae	شقایق صحرایی	چندساله
۱۲	<i>Matricaria recutita</i> L.	Compositae	بابونه	یکساله
۱۳	<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson.	Labiatae	نعنا	چندساله
۱۴	<i>Oliveria decumbens</i> Vent.	Umbelliferae	لعل کوهستان	یکساله
۱۵	<i>Satureja khuzistanica</i> Jamzad.	Labiatae	مرزه خوزستانی	چندساله
۱۶	<i>Securigera securidaca</i> (L.) Degen & Dorfl.	Papilionaceae	عدس الملوک- گندی تلخه	یکساله
۱۷	<i>Taverniera nummularia</i> DC.	Papilionaceae	اسپرس درختی سکه‌ای	چندساله
۱۸	<i>Teucrium polium</i> L.	Labiatae	چز- مریم نخودی	چندساله
۱۹	<i>Zataria multiflora</i> Boiss.	Labiatae	زعتر- آویشن	بوته‌ای
۲۰	<i>Ziziphus spina-Christi</i> (L.) Willd	Rhamnaceae	کنار	درخت

جدول شماره ۳- تعدادی از گیاهان دارویی عمده منطقه رویشی جنگلهای خشک خوزستان

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	فرم رویشی
۱	<i>Amygdalos scoparia</i> Spach	<i>Rosaceae</i>	بادام	درختچه
۲	<i>Cerasus mahaleb</i> (L.) Miller.	<i>Rosaceae</i>	محلّب	درختچه
۳	<i>Crataegus azarolus</i> L.	<i>Rosaceae</i>	زالزالک	درختچه
۴	<i>Cupressus sempervirens</i> L.	<i>Cupressaceae</i>	زربین	درخت
۵	<i>Ferulago angulata</i> (Schlecht.) Boiss.	<i>Umbelliferae</i>	چویل	چندساله
۶	<i>Ficus carica</i> L.	<i>Moraceae</i>	انجیر	درختچه
۷	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	<i>Compositae</i>	کنگر	چندساله
۸	<i>Hyoscyamus tenuicaulis</i> schoenbeck-Temesy	<i>Solanaceae</i>	بذالبنج	چندساله
۹	<i>Lagoecia cuminoides</i> L.	<i>Umbelliferae</i>	زیره وحشی	یکساله
۱۰	<i>Lavandula</i> sp.	<i>Labiatae</i>	لاواندولا	چندساله
۱۱	<i>Myrtus communis</i> L.	<i>Myrtaceae</i>	مورد	درختچه
۱۲	<i>Nepeta meyeri</i> Benth.	<i>Labiatae</i>	پونه	یکساله
۱۳	<i>Nepeta persica</i> Boiss.	<i>Labiatae</i>	پونه	چندساله
۱۴	<i>Pistacia atlantica</i> Desf.	<i>Ancardiaceae</i>	بنه	درخت
۱۵	<i>Pistacia khinjuk</i> Stocks.	<i>Ancardiaceae</i>	خنجورک	درخت
۱۶	<i>Quercus brantii</i> Lindl.	<i>Fagaceae</i>	بلوط	درخت
۱۷	<i>Urginea maritima</i> (L.) Baker.	<i>Labiatae</i>	عصل - سیل	چندساله
۱۸	<i>Vicia ervilla</i> (L.) Willd.	<i>Papilionaceae</i>	کیسن	یکساله
۱۹	<i>Zipiphora capitata</i> L.	<i>Labiatae</i>	کاکوتی	یکساله
۲۰	<i>Ziziphora tenuir</i> L.	<i>Labiatae</i>	کاکوتی	یکساله

جدول شماره ۴- تعدادی از گیاهان دارویی عمده منطقه رویشی کوهسری خوزستان

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	فرم رویشی
۱	<i>Allium ascalonicum</i> L.	<i>Liliatae</i>	موسیر	چندساله
۲	<i>Artemisia hausskenchtii</i> Boiss.	<i>Compositae</i>	درمنه زاگرس	چندساله
۳	<i>Astragalus adscendens</i> Boiss & Hausskn	<i>Papilionaceae</i>	گز خوانسار	چندساله
۴	<i>Biarum straussii</i> Engl.	<i>Araceae</i>	کارده	چندساله
۵	<i>Crocus cancellatus</i> Herb.	<i>Iridaceae</i>	زعفران زاگرسی	چندساله
۶	<i>Fraxinus rotundifolia</i> Miller.	<i>Oleaceae</i>	زبان گنجشک	درخت
۷	<i>Fritillaria imperialis</i> L.	<i>Liliatae</i>	لاله سرنگون	چندساله
۸	<i>Haussknechtia elymaitica</i> Boiss.	<i>Umbelliferae</i>	کرفس سفید	چندساله
۹	<i>Melissa officinalis</i> L.	<i>Liliatae</i>	بادرنجبویه	یکساله
۱۰	<i>Nepeta persica</i> Boiss.	<i>Liliatae</i>	پونه	چندساله
۱۱	<i>Nepeta glomerulosa</i> Boiss.	<i>Liliatae</i>	پونه	چندساله
۱۲	<i>Prangos ferulacea</i> (L.) Lindl.	<i>Umbelliferae</i>	جاشیر	چندساله
۱۳	<i>Salvia palaestina</i> Benth.	<i>Liliatae</i>	مریم گلی	چندساله
۱۴	<i>Smyrniium cordifolium</i> Boiss.	<i>Umbelliferae</i>	آوندول	چندساله
۱۵	<i>Tanacetum kotschyi</i> (Boiss.) Grierson.	<i>Compositae</i>	مینای کوهسری	چندساله
۱۶	<i>Tanacetum partenium</i> (L.) Schultz- Bip	<i>Compositae</i>	بابونه گاوی- مخلصه	چندساله
۱۷	<i>Thymus kotschyanus</i> Boiss & Hohen.	<i>Liliatae</i>	آویشن	چندساله
۱۸	<i>Trachyspermum copticum</i> (L.) Link.	<i>Umbelliferae</i>	زنیان	یکساله

وجود کم نظیر گیاهان متنوع به ویژه گونه‌های دارویی در نقاط مختلف استان مرهون تنوع اقلیمی در آن می‌باشد. تنوع آب و هوایی و اختلاف ارتفاع مناطق موجب تفکیک چهار منطقه رویشی استپ گرم، نیمه استپی گرم، جنگلهای خشک و کوهسری در خوزستان شده است که هر کدام از مناطق مذکور دارای گونه‌های دارویی خاصی می‌باشند. کلیه رویشهای فوق‌الذکر به نحو عمده متعلق به دو حوزه فلورستیکی بیالی-سندی ناحیه سودانی که بخش وسیعی از دشت ساحلی و ارتفاعات تا ۹۰۰ متر از سطح دریا را در بر گرفته و حوزه فلورستیکی ایرانی-آناتولی، ناحیه ایرانی‌تورانی که مناطق شمالی و شرق استان یعنی جنگلهای خشک و ارتفاعات فوقانی (کوهسری) را شامل شده می‌باشد.

از نظر تنوع ژنتیکی گیاهان دارویی در نقاط مختلف استان خوزستان در دو جهت ارتفاعی و دوری از دریا دارای سیمای متغیری می‌باشند. با ملاحظه پراکنش گیاهان مذکور چنین به نظر می‌رسد که انتشار تعدادی از آنها مانند حلیه (*Teucrium polium*) و بابونه (*Matricaria recutita*) در دو جهت ارتفاعی (۶۰ متر تا ۱۴۰۰ متر از سطح دریا) و دوری از دریا (از دزفول تا دیلم در حاشیه خلیج فارس) پراکنش دارند. تعدادی از گیاهان نیز رویشگاههای محدودی دارند، مانند آویشن گرمسیری (*Zataria multiflora*) و سیل یا عنصل (*Urginea maritima*) فقط در ارتفاعات میان بند تا ۹۰۰ متر را می‌توان نام برد.

گیاهانی نیز مانند محلب (*Cerasus mahaleb*) و لاله سرنگون (*Fritilaria imperialis*) تنها در ارتفاعات فوقانی جنگل (بیش از ۲۲۰۰ متر) دیده می‌شوند. گونه‌های دارویی نسبتاً زیادی نیز دامنه پراکندگی وسیعی در استان خوزستان دارند مانند گاوزبان (*Anchusa strigosa*) که تغییرات ناشی از ارتفاع و میزان بارندگی تأثیر سوء محدود کننده در پراکنش آنها بوجود نمی‌آورد. علیرغم تشهای محیطی طی قرنهای گذشته و دستیازی بی‌رحمانه بشر به ویژه در دهه‌های اخیر در طبیعت هنوز هم

توده‌های گیاهی مفید دارویی و از جمله مجموعه گیاهان اسانس‌دار و معطر در نقاط مختلف استان یافت می‌شوند. از میان مجموعه مذکور گیاهانی با تراکم مناسب وجود دارند، اما چون بهره‌برداری بی‌رویه در آنها هم‌چنان موجود بوده می‌بایست مورد توجه خاص قرار گرفته و طرحها و شیوه‌های مناسب بهره‌برداری برای آنها تهیه گردد (جدول شماره ۶).

تعدادی از گیاهان دارویی نیز به شدت مورد بهره‌برداری قرار گرفته و در حال اضمحلال و خروج از عرصه طبیعت هستند که برای آنها می‌بایست طرحهای ویژه حفاظتی و قرق به منظور جلوگیری از انقراض آنها تهیه شود (جدول شماره ۷). از میان مجموعه گیاهان شناسایی شده گونه‌های اسانس‌دار از اولویت خاصی برخوردار بوده که تعدادی از گونه‌های عمده آن همراه با تاریخ و نحوه کشت و فصل رویش و جهت توسعه صنعتی آنها در جدول شماره (۸) معرفی گردیده‌اند.

سپاسگزاری

این مقاله از چارچوب طرح پژوهشی با تأمین منابع مالی اداره کل تحقیقات وزارت جهاد سازندگی و تولی مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام خوزستان استخراج شده است. بدین وسیله مراتب سپاسگزاری نگارندگان مقاله از مسئولان مذکور و کلیه کسانی که به نوعی محققان را یاری کرده‌اند ابراز می‌گردد.

جدول شماره ۶- گیاهان دارویی عمده که احتیاج به بررسی شیوه‌های مناسب بهره‌برداری در استان خوزستان دارند.

ردیف	نام علمی	اندام مورد مصرف	ترکیبات مؤثر	موارد مصرف
۱	<i>Allium ascalonicum</i> L.	برگ و پیاز	گلوکز، سولفور، ویتامین C، آلبین و آلبین	ضد عفونی کننده، همگن کننده غشاء مخاطی، مخاط‌آز، نیرودهنده، کاهش دهنده فشار خون
۲	<i>Anehuus sirigosa</i> Labill.	گل و برگ	آلکالوئیدها و پلی فنول	مقوی قلب، آرام‌بخش
۳	<i>Aremisia scoparia</i> Waldst. Et Kit.	سپیده‌گلدار و برگ	اسانس آرتیمیزین و سینتول	ضدانگل، درمان بیماری قند، رفع سبکسگی و دل‌پیچه
۴	<i>Astragalus adscendens</i> Boiss & Hausskn.	شیره	تراکاکانتین، اسید اوریک و گالاکتوزیک	مولد کبیرا
۵	<i>Astragalus gossypinus</i> Fisch.	شیره	تراکاکانتین	مولد کبیرا
۶	<i>Biarum straussii</i> Engl.	برگ و ساقه	نامشخص	طعم‌دهنده و چاشنی
۷	<i>Cereus mahaleb</i> (L.) Miller.	میوه و پوست درخت	باربوم، اسید سبیلدریک	قابض، تب‌بر، ضد نفوس و درم عمده
۸	<i>Crataegus azarolus</i> L.	میوه و صمغ	کرانه ژین و اکسی‌اکانتین	ضد تشنج، مقوی قلب، کاهشده فشار خون، تب‌بر
۹	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	ریشه	گلیسر، ساکارز، گلیسیزیرین	خلط‌آز، ملین، درمان از سرهای معده و روده‌ای
۱۰	<i>Hansskechita elymatica</i> Boiss.	برگ و ساقه	اسانس	چاشنی و طعم‌دهنده
۱۱	<i>Myrtus communis</i> L.	برگ و میوه	اسانس میترتنیل و میترتول	قابض، معالجه صرع، سوسه هاضمه و بیماری‌های معده و کبد، برفک دهان و تب‌خال، درمان روماتیسم و اسهال
۱۲	<i>Olivaria decumbens</i> vent.	گل	اسانس	رفع ناراحتی‌های معده و اثنی عشر، درمان تشنج و قولنج
۱۳	<i>Prangos ferulaea</i> (L.) Lindl.	برگ و ساقه و دانه	اسانس، الکاژنلید	محرک، بادکن، مقوی معده، مدر، قاعده‌آور و تسهل زایمان
۱۴	<i>Smyrnium cordifolium</i> Boiss.	برگ و میوه	اسانس	ضدتشنج، مقوی معده، مدر، القه‌آور و تصفیه کننده خون
۱۵	<i>Tanacetum korschyl</i> (Boiss.) Grierson.	کلبه اندام	تاناسین، اسید تاناسیونیک، تلن و اسانس	همگن کننده، مدر، تب‌بر، ضدکرم، قاعده‌آور و ضد عفونی کننده

جدول شماره ۷- گیاهان دارویی عمده که احتیاج به برنامه‌های حفاظت و جمع‌آوری ریخته ژنتیکی در استان خوزستان دارند.

ردیف	نام علمی	اندام مورد مصرف	ترکیبات مؤثره	موارد مصرف
۱	<i>Ammi visnaga</i> (L.) Lam.	اندام هوایی به ویژه گل	اسانس ویسناژین و ویسناگون	اشتهاآور، ملد، بادشکن، نیرودهنده، معالجه روماتیسم و ورم لته
۲	<i>Cupressus sempervirens</i> L.	چوب و میوه	اسانس، تانن و انواع الکالها	قابض، ملد، معرق، تنگ کننده مجاری عروق و درمان اسهال
۳	<i>Foeniculum vulgare</i> Miller.	دانه، برگ و ریشه	اسانس آنتول	مقوی معده، بادشکن، قاعده‌آور، ملد، ملین، کرم‌کش، ازدیاد کننده شیر، رفع سرفه و آسم
۴	<i>Fritillaria imperialis</i> L.	پیاز	امپریالین	محرک دستگاه هاضمه و ضد روماتیسم
۵	<i>Hypericum Perforatum</i> L.	سرشاخه گلدار	هتروزید هیپرین، هیپرپستین و اسانس	التیام زخنها و سسوخنگی‌ها، قایض، ضد کرم، قاعده‌آور، درمان ایدز و ضدافسردگی
۱	<i>Lagoecia cuminooides</i> L.	میوه	اسانس	دفع سنگهای صفراوی

ادامه جدول شماره ۷- گیاهان دارویی عمده که احتیاج به برنامه‌های حفاظت و جمع‌آوری ریخته ژنتیکی در استان خوزستان دارند.

ردیف	نام علمی	اندام مورد مصرف	ترکیبات مؤثره	موارد مصرف
۷	<i>Lavandula</i> sp.	برگ و سرشاخه گلدار	اسانس	رفع سرماخوردگی، مقوی معده و بادشکن
۸	<i>Melissa officinalis</i> L.	اندام هوایی، بیرون برگ	اسانس	بادشکن و کمک به هضم غذا
۹	<i>Satureja khuzistanica</i> Jamzad	سرشاخه گلدار و برگ	اسانس	طعم‌دهنده و چاشنی
۱۰	<i>Securijera securidace</i> (L.) Degen & Dorfl.	غلاف دانه و میوه	نامشخص	تسکین دهنده درد زایمان، درمان دیابت، ملین، رفع سرماخوردگی و خواب‌آور
۱۱	<i>Tanacetum parvium</i> (L.) Schultz- Bip.	سرشاخه گلدار	اسانس بتول چپ و ترین‌ها	مقوی معده، ضد تشنج، ضد اسهال، قاعده‌آور، تب‌بر، ضد عفونی‌کننده، ضد کرم و حشرکش
۱۲	<i>Taverniera nummularia</i> Dc.	ریشه	نامشخص	خلط‌آور
۱۳	<i>Thymus kotschyanus</i> BIoSS & Hohen	سرشاخه گلدار و برگ	اسانس	بادشکن
۱۴	<i>Zataria multiflora</i> Boiss.	برگ و سرشاخه گلدار	اسانس	مقوی معده، رفع سرماخوردگی و سرفه، درمان آسم و روماتیسم
۱۵	<i>Ziziphora capitata</i> L.	سرشاخه	اسانس	بادشکن و طعم‌دهنده غذا

جدول شماره ۸- گیاهان معطر و اسانس دار عمده جهت توسعه کشت صنعتی در استان خوزستان

نام علمی	نام فارسی	فصل کاشت	نحوه کاشت	فصل رویشی	بازندگی (mm)	ارتفاع از سطح دریا (متر)
<i>Achillea wilhelmisii</i>	بومادران	پاییز	بذرکاری	اسفند تا خرداد	۲۹۰	۱۵۰
<i>Ammi visnaga</i>	خلخال دندان	پاییز	بذرکاری	بهار	۲۷۰	۱۵۰
<i>Gymbopogon olivieri</i>	پوتار	پاییز	بذرکاری	اسفند تا خرداد	۲۶۰	۳۰۰
<i>Cyperus rotandus</i>	سعدکوفی	پاییز	نشاء (سوخ)	بهار	۲۱۰	۱۵۰
<i>Mantia longifolia</i>	پونه	زمستان	نشاء (زیروم)	اسفند تا تیر	۲۴۰	۲۵۰
<i>Matricaria recutita</i>	بابونه	پاییز	بذرکاری	اسفند تا اردیبهشت	۲۷۵	۱۰۰
<i>Myrrus communis</i>	مورد	زمستان	نشاء (قلمه)	اسفند تا مهر	۴۳۳	۷۰۰
<i>Oliveria decumbens</i>	تیغنگ	پاییز	بذرکاری	اسفند تا خرداد	۳۷۷	۳۵۰
<i>Teucrium polium</i>	حلبه	پاییز	بذرکاری	مهر تا خرداد	۲۰۵	۱۵۰
<i>Zataria multiflora</i>	آویشن	پاییز	بذرکاری	اسفند تا خرداد	۳۰۹	۵۰۰

منابع

- آئینه‌چی، یعقوب، ۱۳۵۸. فارماکوگنوزی. انتشارات دانشگاه تهران.
- امین، غلامرضا، ۱۳۷۰. گیاهان دارویی سنتی ایران. وزارت بهداشت و درمان.
- ثابتی، حبیب‌اله، ۱۹۷۶. درخت‌ها و درختچه‌های ایران، سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی
- رجحان، محمدصادق، ۱۳۶۰. گیاه درمانی. انتشارات خیام.
- زرگری، علی، (۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰). جلد گیاهان دارویی. ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ دانشگاه تهران.
- شکری، مریم و نصرت‌الله صفائیان، ۱۳۷۴. مطالعه مقدماتی درختان و درختچه‌های دارویی منطقه هیرکانی، پژوهشی و سازندگی ۷ صمصام شریعت، هادی و فریبر معطر، ۱۳۶۳. گیاهان دارویی طبیعی، انتشارات روزبهان اصفهان
- قهرمان، احمد، (۱۳۷۳، ۱۳۶۹). جلد‌های ۱ تا ۴ کروموفیت‌های ایران، نشر دانشگاهی
- قهرمان، احمد، فلور رنگی ایران، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع
- مبین، صادق، (۱۳۶۴، ۱۳۵۸). جلد‌های ۱ تا ۳، رستنی‌های ایران. دانشگاه تهران
- مظفریان، ولی‌اله، ۱۳۷۳. فلور خوزستان، مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام خوزستان
- مظفریان، ولی‌اله، ۱۳۷۵. فرهنگ نامهای گیاهان ایران، نشر فرهنگ معاصر
- میرحیدر، حسین، ۱۳۷۳. معارف گیاهی. جلد‌های ۱ تا ۶، نشر فرهنگ اسلامی
- Akademische Druck- U. Verlagsanstalt. Graz- Austria.
- Hazim s. Daud, 1985, flora of kuwait, university of kuwait.
- Rechinger, K.H. 1963- 1997, Flora Iranica vol. 1-172.
- Townsend, c.c. 1968- flora of Iraq. Vol. 4,8,9 Baghdad, M.of Agriculture

Medicinal plants of Khuzestan

H. Howizeh¹, M. Dinarvand², H. Salehi³

Abstract

Utilization of medicinal plants in treatment of diseases has a long history and human know their beneficial effects for treatment. Since recognition and dissociation medicinal from unmedicinal plants is very difficult and need long time, then recognize medicinal plant and dissociate them from other plants can help interested user to utilize.

In this survey according botanical resources, based upon evidences, people experiences, perfect questionnaire by grocery in different city of Khuzestan and also field investigation in the four season on fourfold regions of Khuzestan, wrote all medicinal plant and their dispersion, characteristics of specified growing region, utility and ect. From 950 species in Khuzestan about 225 species were introduced as medicinal plants in the books and grocery.

Family of *Labiatae*, *Compositae*, *Papilionaceae* and *Umbelliferae* have most medicinal plant species in Khuzestan.

From this collecton, the aromatic plants are worth and number of them are able to develop their industiral cultivation. Medicinal plant that need the best method to exploitation and the species that must protect to control decay is introduced.

Key words

Introduction, plants, medicinal and Khuzestan.

1-Academic member of khuzestan province

2-Researcher in kzestan province

3-Academic member of Esfahan province